

DIEGO ARDOINO

Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: prūsų kalba, senoji baltų raštija, italų ir lotynų kalbų (istorinė) gramatika, filologija, kalbotyra, dialektologija, tekstologija, kodikologija, paleografija, lyginamoji kalbotyra.

VADINAMOJO BAVARŲ GEOGRAFO *BRUZI* IR PRŪSAI

The So-Called Bavarian Geographer's *Bruzi*
and Old Prussians

ANOTACIJA

Mokslinėje literatūroje paplitusi nuomonė, kad *prūsų* etnonimas pirmą kartą pasirodė *Bruzi* forma trumpame lotynų kalba parašytame tekste, esančiame IX amžiaus rankraštyje, kuris tradiciškai priskiriamas vadinamajam *bavarų geografui*. Kruopštus kodikologinis ir paleografinis rankraščio tyrimas rodo, kad tekstas į rankraštį buvo įtrauktas neabejotinai vėliau, o išsamus filologinis jo nagrinėjimas leidžia pasiūlyti naują hipotezę apie regioną, kuriame *Bruzi* buvo įsikūrę.

ESMINIAI ŽODŽIAI: bavarų geografas, *Bruzi*, prūsai, *Descriptio civitatum et regionum*, baltų filologija.

ANNOTATION

It is a widespread opinion in literature that the ethnonym *Prussians* is first encountered as the form *Bruzi* in a short Latin text kept in a manuscript dating back to the 9th century and traditionally attributed to the so-called Bavarian Geographer. An accurate codicological and palaeographical study of the manuscript shows that the text was definitely inserted at a later date and its thorough philological examination allows us to propose a new hypothesis on the region in which the *Bruzi* settled.

KEYWORDS: Bavarian Geographer, *Bruzi*, Old Prussians, *Descriptio civitatum et regionum*, Baltic philology.

Specializuotoje baltų filologijos literatūroje vadinamasis bavarų geografafas žinomas visų pirma dėl to, kad manoma, jog jis užfiksavo pirmąjį šiandien žinomą *prūsus* įvardijantį etnonimą, apibūdinantį nuo XIII a. šaltiniuose nuosekliai *Prūsija* vadinamo regiono gyventojus.

Štai ką apie tai rašo keli svarbūs tyrėjai:

- 1) „Pirmoreiz prūšu vārds („Bruzī“) ir lasāms tā sauktā Bavariēšu ģeografa rakstos 9. gadsimtenī (Skat. Łowmjańska Studja nad pocz. społ. i państwa lit. I 4⁷ un II 151.)“ (Endzelīns 1945: 39).
- 2) „Prūsai tokiu vardu pirmąkart minimi IX amžiuje: vadinamojo Bavarų Geografo *Bruzī* „Prūsai“. Vėliau (apie 965 m.) prūsus vardu *Burūs* mini Ispanijos keliautojas Ibrahim-ibn-Jokūbas“ (Mažiulis 1966: 13–14).
- 3) „From the 9th century the name Prussian replaces the name Aestian last mentioned by Wulfstan (and perhaps transferred to the Estonians). The name Bruzi 'Prussians' is mentioned by the Bavarian geographer for the first time in the middle of the ninth century“ (Schmalstieg 1976: 3).
- 4) „Bavarų geografo „šiaurinio Dunojaus krašto miestų bei sričių aprašyme“ tarp daugelio kitų vardų yra paminėtas ir vardas *Bruzī*. [...] Tai pirmasis žinomas prūsų vardo paminėjimas (IX a.)“ (Kabelka 1982: 40).
- 5) „Vietoj *aisčių* nuo IX a. tiems patiems vakariniams baltams pavadinti istoriniuose šaltiniuose išskyla *prūsų* vardas. Jis pirmą kartą paminėtas IX a. vadinamojo Bavarų geografo (*Bruzī*)“ (Zinkevičius 1984: 279).
- 6) „обозначение носителей П.я. корнем *prūs- отмечено впервые в IX в. – *Bruzī* (Баварский Географ), т. е. в том же веке, когда последний раз население этник мест названо «айствиями» (Вулфстан), ср. впервые *Aestii* у Тацита“ (Торогов 2006: 50).
- 7) „Prūsų vardas (forma *Bruzī*) pirmą kartą paminėtas IX a. vad. Bavarų Geografo raštuose“ (LKE 2008: 439).
- 8) „The name of the Prussians is first encountered as the form *Bruzī* in the 9th century in *The Bavarian Geographer* (Zakrzewski 1917), and as the form *Burūs* (roughly in the year 965) in the Arabic works by Ibrāhīm ibn Ja’kūb (Kowalski 1946, p. 147)“ (Dini 2014: 327).
- 9) „Argumentuodamas jis¹ atkreipė dėmesį į seniausias šio gentivardžio istorinių šaltinių fiksacijos, turinčias šaknies pradžioje *b-*: Bavarų Geografo (IX a.) *Bruzī*“ (Karaliūnas 2015: 232).

¹ *Scil.* Leszekas Bednarczukas, žr. Bednarczuk 1982: 49–66.

Visi minėtieji mokslininkai² pabrėžia du faktus, laikomus tikrai žinomais, patikimais ir neabejotiniais:

- etnonimas *Bruzi* pirmąkart paminėtas IX amžiuje;
- tai yra pirmoji iki šiol žinoma etnonimo *prūsai* fiksacija.

Taigi bavarų geografo liudijimas iš esmės svarbus dėl dviejų veiksnių:

- dėl formalaus etnonimo *Bruzi* (užfiksuoto bavarų geografo) ir naujesniojo *prūsai* (gausiai fiksuoto nuo XIII a.) panašumo, kuris daug mokslininkų paskatino tapatinti *Bruzi* su *prūsais*;
- dėl fiksacijai priskiriamo senumo (IX a.). Jeigu vadinamajam bavarų geografui priskiriamas tekstas būtų, tarkime, XIII a., jis nebūtų toks svarbus, nes XIII a. daugybėje kitų šaltinių minimas tiek etnonimas *prūsai*, tiek choronimas *Prūsija*.

Reikėtų vis dėlto patikslinti kelis (akivaizdžius) dalykus. Kaip ką tik matėme, minėtose publikacijose teigiama, kad etnonimas *Bruzi* pirmąkart paminėtas IX amžiuje. Iš tikrųjų tiksliau būtų sakyti, kad dokumentas, kuriame užfiksuota forma *Bruzi*, datuojamas IX amžiumi. O dar tiksliau – dokumentas, kuriame užfiksuota forma *Bruzi*, paprastai datuojamas IX amžiumi ir buvo parašytas nežinomo autoriaus, sutartinais vadinamo *bavarų geografų*.

Dabar būtų galima paklausti:

- kuo remiantis teigiama, kad dokumentas, kuriame užfiksuota forma *Bruzi*, datuotinas IX amžiumi?

Taip pat:

- ar esame visiškai tikri, kad etnonimą *Bruzi* galima tapatinti su tomis pačiomis gentimis, kurios nuo XIII a. įvardijamos *prūsų* etnonimu?

Tai klausimai į kuriuos sunku (ar neįmanoma) atsakyti remiantis tik lingvistinio pobūdžio svarstymais. Norint deramai atsakyti į šiuos klausimus, yra tik vienas kelias: filologinė (tai yra kritiška) originalaus dokumento, kuriame užrašytas etnonimas *Bruzi*, analizė. Vartodamas terminą *filologinė analizė*, turiu omenyje kritišką dokumento tyrimą pasitelkiant filologijos teikiamus instrumentus: paleografiją, kodikologiją, tekstologiją, kitaip sakant, ekdotiką.

Tyrinėdami daugiau ar mažiau pavienę, izoliuotą glosą ar liudijimą, kalbininkai paprastai linkę iškart (ir dažniausiai vien tik) susikoncentruoti į etimologinio lyginamojo pobūdžio tyrimus ir todėl dažnai neįtraukia kitokio pobūdžio svarstymų. Taip atsitiko ir su etnonimu *Bruzi*.

² Ir naujausiame prūsistikos vadovėlyje pateikiami tokie patys teiginiai: „Nuo IX a. šaltiniuose liudijamas ir *prūsų* vardas (plg. Bavarų Geografo *Bruzi* IX a., Ibrahim-ibn-Jokūbo *Burūs* X a., Adomo Brėmeniečio *Pruzzi* XI a., Nestoro metraščio *Проусы* XI–XII a. ir kt.)“ (Rinkevičius 2015: 14).

Kaip puikiai nurodo Simas Karaliūnas (Karaliūnas 2015: 226–237), baltų filologai, tyrinėję bavarų geografo liudijimą, nepasivargino patikrinti dokumento datos ir *Bruzi* ~ *prūsai* tapatinimo pagrįstumo, susikoncentruodami daugiausia į etimologinę ir lingvistinę formos *Bruzi* analizę.

Vis dėlto tokiais atvejais kaip nagrinėjamas bent jau iš pradžių reikėtų atsispirti etimologinės analizės patrauklumui ir, ją atmetus, dokumentą, kuriame yra tam tikras nagrinėjamas žodis, imtis kruopščiai tirti filologiniu, kodikologiniu ir paleografiniu požiūriu.

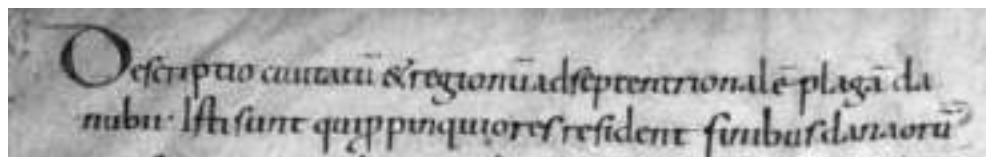
Toks *modus operandi* užtikrintų tvirtesnę tolesnių lingvistinio pobūdžio tyrimų pagrindą ir padėtų išvengti netikslios (arba dar blogiau – visiškai nepagrįstos) informacijos skleidimo. Keliaudama iš vienos publikacijos į kitą, tokia informacija tampa nevaldoma ir po keleto citavimų priimama *tout court* kaip teisinga, taip darant didelę žalą esamiems mokslo pasiekimams ir ateities tyrimams.

Dabar pereikime prie bavarų geografui priskiriamo dokumento aprašymo.

Etnonimas *Bruzi* paminėtas trumpame (dviejų puslapių) dokumente, kuris žinomas kaip:

Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam danubii

(t. y. „Šiaurinės Dunojaus pusės tvirtovių ir kraštų aprašymas“) (žr. 1 pav.).

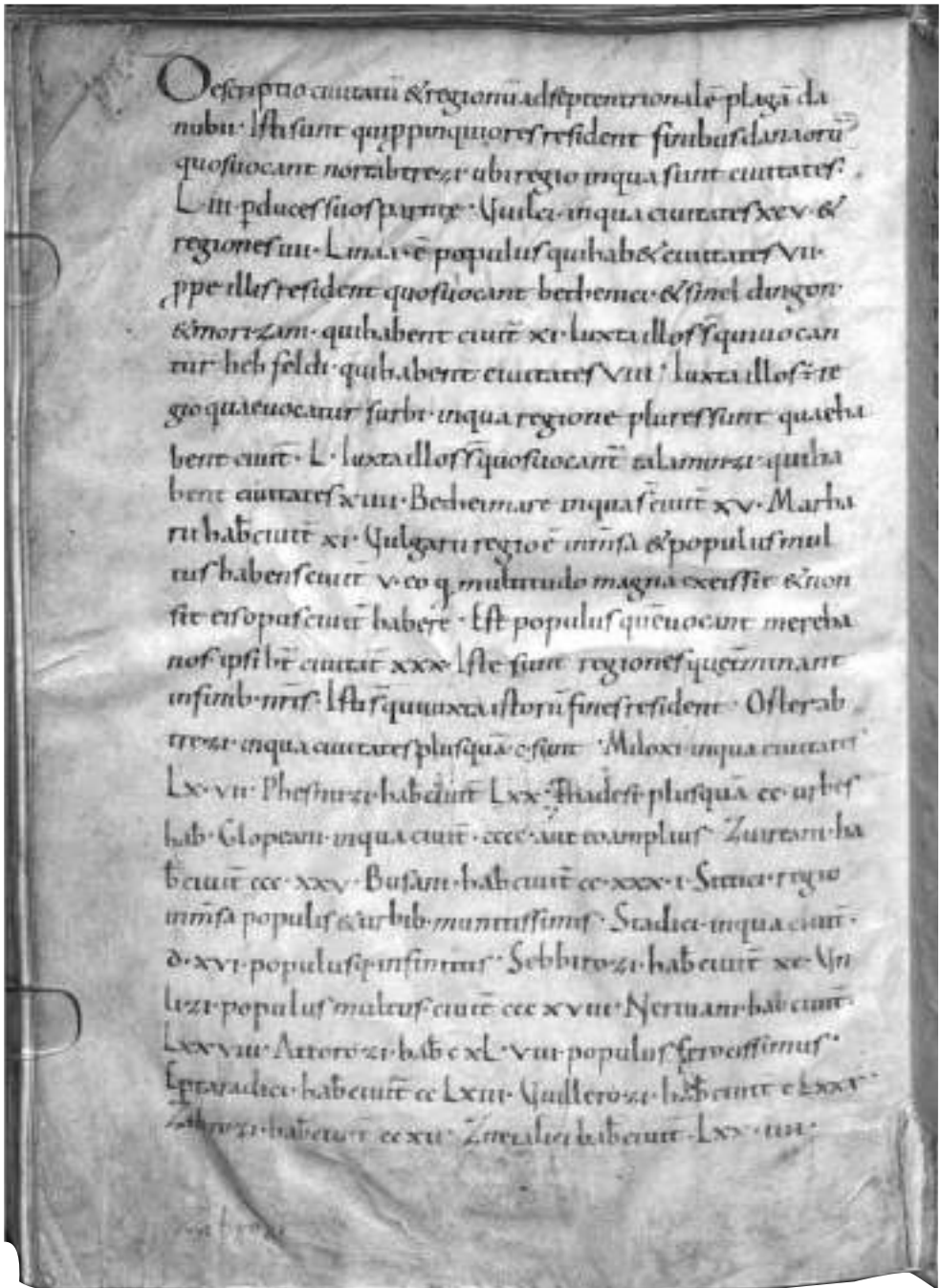

1 PAV. Dokumento *incipit*.

Tai yra trumpo dokumento *incipit* (t. y. pirmieji žodžiai, vėliau tapę viso dokumento pavadinimu), kurio nežinomą autorių 1796 m. lenkų rašytojas Janas Potockis pavadino *bavarų geografą*³, nes tekstas buvo atrastas Miunchene, Bavarijoje, Bavarijos valstybinėje bibliotekoje (*Bayerische Staatsbibliothek*), tais laikais žinomoje kaip *Bibliotheca Regia Monacensis*.

Descriptio civitatum et regionum yra *Codex unicus* (t. y. vienintelis šio dokumento išlikęs bei žinomas egzempliorius), 1772 m. prancūzų istoriko ir dramaturgo Louis-Gabriel'io Du Buat-Nançay atrastas pergamentinio įvairių geometrijos ir astronomijos raštų folianto (saugomo *Staatsbibliothek München*, Clm 560 šifru) paskutiniuose dviejuose lapuose (149v ir 150r).

³ Apie bavarų geografą žr. Zakrzewski 1917; Von Keltsch 1886: 505–560; Fritze 1952: 326–341; Billig 1995: 27–67; Rossignol 2011: 305–316.

2 PAV. *Descriptio civitatum et regionum* 149v puslapis.

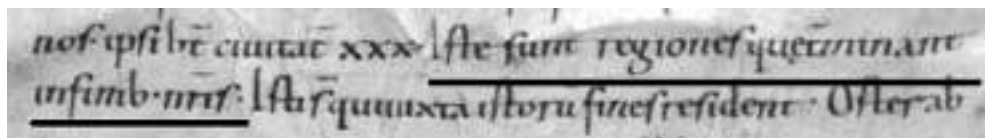
Kodekse galima išskirti keturis skirtingo amžiaus kodikologinius vienetus, kuriuos žymus paleografas Bernhardas Bischoffas⁴ priskyrė IX a. pabaigai (paskutiniuosius du) ir XI amžiui (pirmuosius du). *Descriptio civitatum et regionum* neabejotinai yra vėlesnis priedas, datuotinas X amžiumi (arba kiek vėliau), kurį, Bischoffo⁵ manymu, užrašė iš pietvakarių Vokietijos kilęs perrašinėtojas.

Descriptio civitatum et regionum (žr. 2 ir 3 pav.) – trumpas⁶ ir daugeliu aspektų problemiškas dokumentas⁷ – yra penkiasdešimt aštuonių tautų, įsikūrusių šiauriniame Dunojaus regione, sąrašas, tapęs gan svarbiu slavų istorijos tyrinėtojams daugiausia dėl savo senumo. Prie daugumos etnonimų paprastai yra nurodytas atitinkamas *civitates* kiekis (*civitas* terminą tikriausiai reikėtų suprasti kaip nurodantį *tvirtoves*, o ne *miestus* ar *teritorines sritis*), o kartais pateikta ir papildomos informacijos.

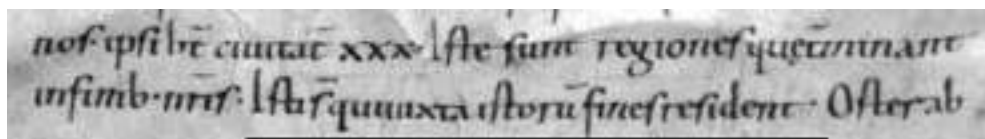
Descriptio civitatum et regionum pasižymi aiškia dviejų dalių struktūra. Po *incipit* išvardijamos 13 tautų, tada įterpiami du patikslinimai:

Iste sunt regiones, que terminant in finibus nostris (žr. 4 pav.)

Isti sunt, qui iuxta istorum fines resident (žr. 5 pav.).

4 PAV. *Descriptio civitatum et regionum* 149v puslapis, 15–16 eilutės.

5 PAV. *Descriptio civitatum et regionum* 149v puslapis, 16 eilutė.

Toliau vardijama iki dokumento pabaigos, užbaigiant paprastai, *ex abrupto*, penkiasdešimt aštuntąja tauta (*Golensizi civitates V*), nepridedant jokios papildomos informacijos arba *explicit*. Daugybė antroje dalyje išvardytų tautų nėra

⁴ Žr. Bischoff 1981: 187–211; Bischoff 2004: 221–222.

⁵ Bischoff 1960: 262, 3 išn.

⁶ *Descriptio* sudaro 26 eilutės 149v puslapyje ir 12 eilučių 150r puslapyje. *Bruzi* etnonimas užfiksuotas 150r puslapio 5–6 eilutėse.

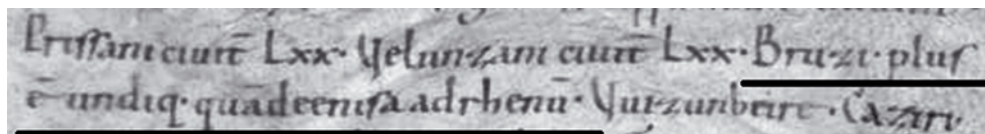
⁷ Franzas Brunhölzas (1996: 502–503) jam nesuteikia jokios literatūrinės svarbos.

žinomos iš niekur kitur ir dažnai sunku (ar visiškai neįmanoma) nustatyti, apie kokią tautą kalbama. Prie kai kurių šių tautų *civitates* kiekis nenurodomas, o prie kitų – jų kiekis milžiniškas, kartais pateikiant ir spėjamojo pobūdžio žinių. Dėl tokio nenuoseklumo buvo sakoma, jog antroji *Descriptio civitatum et regionum* dalis iš pradžių buvo atskiras kito autoriaus tekstas. Atsiribojant nuo galimos kelių redakcijų hipotezės, galima teigti, kad tai, kaip išdėstyta antroji teksto dalis, dažnai išduoda tam tikrą rašiusiojo (ar galimo šaltinio, kuriuo jis naudojosi) netikslumą. Be to, atrodo, jog dažniausiai tautos vardijamos ne pagal gretimą teritorinį išsidėstymą, todėl labai rizikinga jas laikyti (nors ir apytiksliais) geografiniais atskaitos taškais. Toliau nekalbėdamas apie dokumentą ir daugybę jame esančių neaiškumų (visų pirma susijusių su dokumento šaltiniais ir tikslais), norėčiau sutelkti dėmesį į etnonimą *Bruzi*, kuris, kaip ne kartą pakartota, jau daugybę metų baltų ir slavų filologijos literatūroje laikomas seniausia šiandien žinoma etnonimo *prūsai* fiksacija.

Descriptio civitatum et regionum tekste *Bruzi* yra trisdešimt aštuntoji minima tauta (žr. 6 pav.):

Bruzi · plus ē undiq̄ quādeenifa ad rhenū.

t. y. *Bruzi plus est undique quam de enisa ad rhenum.*

6 PAV. *Descriptio civitatum et regionum* 150r puslapis, 5–6 eilutės.

Remiantis visų tautų bavarų geografo paminėtais aprašais, galima išversti, tiksliau – interpretuoti, komentarą apie *Bruzi* etnonimą taip: *regionas, kuriame gyvena Bruzi, yra visapusiškai didesnis už regioną, plytintį nuo Enso iki Reno.*

Dar kartą iš anksto pabrėždamas, kad visos iškeltosios su šia tema susijusios hipotezės dėl duomenų ir įrodymų stokos bet koku atveju turi būti laikomos (mažiau ar daugiau pagrįstais) spėjimais, remdamasis ką tik pateiktu vertimo variantu, toliau mėginsiu suprasti (t. y. interpretuoti) bavarų geografo teiginį apie *Bruzi*.

Kad žodis *rhenum* nurodo Reino upę (lotynų k. *Rhenus*; vokiečių k. *Rhein*), atrodo neabejotina. Kadangi Reinas yra upė, tikėtina, kad ir žodis *enisa* galėtų pavadinėti upę, ežerą, kalną arba kitą reikšmingą ir lengvai identifikuojamą kraštovaizdžio elementą.

Iš tikrųjų *enisa* galima gana įtikinamai susieti su dabartine Enso upe (*Enns* vokiečių k.), pietiniu Dunojaus intaku, kuris maždaug 250 km teka Austrijos teritorija (žr. 7 pav.).

7 PAV. Regionas, plytintis nuo Reino iki Enso.

Enns upės pavadinimas lotynų kalba užfiksuotas įvairiai: *Anasus*, *Anisus*, *Anesus* (Forcellini 1828: 960); *Anesus*, *Enesus*, *Enasa*, *Anasus*, *Enesis*, *Anisus*, *Anisa* (Graesse 1909: 17).

<i>Descriptio civitatum et regionum</i>	Graesse 1909: 17	Forcellini 1828: 960
<i>Enisa</i>	<i>Anasus</i>	<i>Anasus</i>
	<i>Anesus</i>	<i>Anesus</i>
	<i>Anisus</i>	<i>Anisus</i>
	<i>Anisa</i>	
	<i>Enasa</i>	
	<i>Enesis</i>	
	<i>Enesus</i>	

Tikslaus atitikmens iki šiol dar nerasta, tačiau fonetinis skirtumas tarp bavarų geografo užfiksuoto pavadinimo *enisa* ir kituose šaltiniuose esančių variantų *Anisa*, *Enasa* yra toks subtilus, kad prisimenant grafines viduramžių raštininkų variacijas (kitų kalbų pavadinimai, kurių garsams išreikšti lotynų kalbos

fonetinis ir grafinis inventorių neturėjo atitikmenų, buvo įvairiai pritaikomi lotynų kalbos garsinei bei grafinei sistemai) galima laikyti ir *enisa* – *Enns* – upės pavadinimo lotynų kalba variantu.

Labai reikšmingas, pabrėžtinas ir iki šiol dar nepastebėtas faktas yra tai, kad visame *Descriptio civitatum et regionum* tekste įvairaus pobūdžio žinios apie kitas gentis išdėstytos gana abstrakčiai, miglotame kontekste, be jokių sąsajų arba užuominų, kurios leistų susieti minimą gentį su tam tikra konkrečiai nustatoma vieta arba ją priskirti tam tikram laikotarpiui. Tik teiginyje apie *Bruzi* nurodomos aiškios geografinės koordinatės, kuriomis remiantis galima gana tiksliai nustatyti bavarų geografo nurodytą teritoriją. Be to, verta atkreipti dėmesį į tai, kad atstumas tarp *Radstädter Tauern* kalnyno Austrijoje, Zalcburgo žemėje (*Land Salzburg*), iš kur išteka Ensas, ir *Fußbach*, taip pat Austrijoje, Brėgenco (*Bregenz*) apskrityje, kur Reinas įteka į Bodeno ežerą (*Bodensee*), tiesia linija yra apie 300 km.

Tai nemažas, bet kartu ir ne per didelis atstumas, leidžiantis gana įtikinimai ir geografiniu atžvilgiu sutapatinti Enso upę su *enisa*. Taigi, ką konkrečiai reiškia teiginys: *regionas, kuriame gyvena Bruzi, yra visapusiškai didesnis už regioną, plytintį nuo Enso iki Reno?*

Kur iš tikrųjų buvo *Bruzi* regionas, nėra aiškiai pasakyta, tačiau tikėtina, kad savo elipsiniu teiginiu bavarų geografas greičiausiai turėjo omenyje, jog regionas, kuriame gyveno *Bruzi*, yra ne tik teritorija, plytinti nuo Enso iki Reno: jis yra dar didesnis ir driekiasi visomis kryptimis.

Jei teiginį interpretuotume kitaip, t. y. kad *Bruzi* gyvena tam tikrame neapibrėžtame, iš visų pusių už teritoriją tarp Enso ir Reino didesniame regione, būtų sunku suvokti tokių tikslų koordinacių (*de enisa ad rhenum*) nurodymo vien tik tam, kad skaitytojas iš konkretaus pavyzdžio suprastų *Bruzi* genčių regiono plotį, nežinodamas, kur jis iš tikrųjų yra, prasmę.

Tačiau priėmus hipotezę, kad *Bruzi* gyveno teritorijoje tarp Enso ir Reino, dėl atstumo tarp šio regiono ir Prūsijos, t. y. teritorijos tarp Vyslos, Nemuno ir Narevo upių, taptų labai sunku ir mažai tikėtina identifikuoti prūsus su *Bruzi* etnonimu, nes tam reikėtų įsivaizduoti, kad prūsai kadaise buvo apsistoję dabartinėje pietvakarių Austrijos ir pietvakarių Vokietijos teritorijoje. Tai, remiantis mūsų dabartinėmis kalbotyros, istorijos, archeologijos žiniomis, atrodo neįmanoma. Tačiau, kadangi dėl rašytinių šaltinių stokos apie masiškus ankstyvaisiais viduramžiais Europoje vykusius genčių ir tautų judėjimus (radikalios pakeitusius anksčiau buvusią Europos etninę ir lingvistinę padėtį) žinoma labai mažai, trūkstant nenuginčijamų įrodymų derėtų vengti kategoriškų vertinimų.

Juo labiau nepamirštant to, kad pačios Prūsijos regiono etninė sudėtis nuo XIII iki XX a. radikalios keitėsi net tris kartus ir šio fakto be rašytinių šaltinių negalėtume nė įsivaizduoti.

Taip pat vargu ar be rašytinių šaltinių galėtume suprasti, kad tas pats etnonimas *prūsai*, viduramžiais įvardijęs baltų gentis, vėliau ėmė reikšti Mažosios Lietuvos lietuvius ir taip pat, nors ir atrodo paradoksalu, prūsus naikinčius vokiečius, kurie kalbiniu, kultūriniu ir religiniu požiūriu nuo prūsų skyrėsi iš esmės.

Grižtant prie bavarų geografo teiginio apie *Bruzi*, iš tikrųjų reikia atkreipti dėmesį ir į kitą gana reikšmingą faktą. Kadangi Ensas yra pietinis Dunojaus intakas, teritorija, esanti tarp Reino ir Enso (bent jau Enso upės atžvilgiu), yra pietiniame Dunojaus krante (žr. 7 pav.), o tai nesiderina su bavarų geografo tekstu, kuriame jis aprašo *šiaurinio* Dunojaus kranto tvirtoves ir kraštus (*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam danubii*). Tačiau priešveiksmis *undique* ('iš visų pusių', 'visapusiškai') rodo, kad *Bruzi* genties gyvenimas regionas driekėsi taip pat ir šiaurės link, t. y. šiauriniame Dunojaus krante, ir būtent šis patikslinimas leido bavarų geografui *Bruzi* įtraukti į savo sąrašą.

Derėtų pridurti, kad *Descriptio civitatum et regionum* negalima laikyti labai tiksliai ir vienareikšmiškai patikimu šaltiniu, nes juk kalbama apie X–XI a. tekstą, be to, tai ne aiškiai išdėstytas ir pripažinto autoriaus parašytas geografinis traktatas (toks faktas suteiktų šaltiniui žymiai daugiau patikimumo), o paprastas galimai perrašinėtojo ar studento sudarytas (arba nukopijuotas) regionų ir genčių sąrašas (arba glaustas konspektas), kuris mums svarbus būtent dėl jam priskiriamo datavimo.

Apibendrinant galima pasakyti, kad:

- *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*, t. y. dokumentas, kuriame užfiksuotas etnonimas *Bruzi*, datuojamas ne IX, o X ar dar vėlesniu amžiumi. Tai reiškia, kad greičiausiai tai nėra pirmoji žinoma etnonimo *prūsai* fiksacija, kaip buvo manoma iki šiol, ir todėl dėl chronologinio pranašumo bavarų geografo užfiksuotas etnonimas *Bruzi* varžosi su taip pat X a. datuojamu keliautojo Ibrāhīm ibn Ja'qūb mini mu etnonimu *B^urūs*⁸.
- *Bavarų geografą* yra išgalvotas įvardijimas. Iš tikrųjų nežinoma, kas parašė *Descriptio civitatum et regionum*, bet neabejotina, kad šis trumpas tautų sąrašas yra paskutiniuose jau visiškai užbaigto kodekso puslapiuose užrašytas priedas ir kad jis neturi nieko bendra su kodekso turiniu, kuris yra *astronomische und mathematische Sammelhandschrift*.
- *Descriptio civitatum et regionum* kalba yra gana nenuosekli, kartais ir netiksli. Tai reikšmingas faktas, greičiausiai rodantis, kad *Descriptio civitatum et regionum* buvo sudarytas skubotai, tarsi santrauka, konspektas, didesnės apimties teksto arba skirtingų tekstų reziumė, ko gero, skirtas

⁸ Žr. Kowalski 1946: 147.

asmeniniam, o ne viešam naudojimui. Tai, žinoma, kelia didelių abejonų dėl jame pateiktos informacijos patikimumo.

- Tikėtina, kad bavarų geografas savo gana elipsiniu teiginiu apie *Bruzi* etnonimą iš tikrųjų norėjo pasakyti, kad regionas, kuriame įsikūrė *Bruzi*, yra ne tik teritorija, plytinti nuo Enso iki Reino, bet ir tai, kad šis regionas yra dar didesnis, kadangi driekiasi *undique*, t. y. visomis kryptimis.
- Priėmus šią hipotezę, iš tikrųjų būtų labai sunku sieti prūsus su *Bruzi* etnonimu, nes reikėtų įsivaizduoti, kad prūsai kadaise gyveno dabartinėje pietvakarių Austrijos ir pietvakarių Vokietijos teritorijoje.

LITERATŪRA

Bednarczuk Leszek 1982: Onomastyka bałtycka w źródłach antycznych. – *Acta Balto-Slavica* 14, 49–66.

Billig Gerhard 1995: Zur Rekonstruktion der ältesten slawischen Burgbezirke im obersächsisch-meißnischen Raum auf der Grundlage des Bayerischen Geographen. – *Neues Archiv für sächsische Geschichte* 66, 27–67.

Bischoff Bernhard 1960: *Die südostdeutschen Schreibschulen und Bibliotheken in der Karolingerzeit I: Die Bayerischen Diözesen* 2. Wiesbaden.

Bischoff Bernhard 1981: Bücher am Hofe Ludwigs des Deutschen und die Privatbibliothek des Kanzlers Grimalt. – *Mittelalterliche Studien. Ausgewählte Aufsätze zur Schriftkunde und Literaturgeschichte* 3, ed. by B. Bischoff. Stuttgart, 187–211.

Bischoff Bernhard 2004: *Katalog der festländischen Handschriften des neunten Jahrhunderts (mit Ausnahme der wisigotischen)* 2. Wiesbaden, 221–222.

Brunhölz Franz 1996: *Historie de la littérature latine du Moyen Âge II De la fin de l'époque carolingienne au milieu du XIe siècle*. Brepols, Louvain.

Dini Pietro Umberto 2014: *Foundations of Baltic languages*. Vilnius: Eugrimas.

Endzelīns Jānis 1945: *Ievads baltu filoloģijā*. Rīgā: Universitātes grāmatu apgāds.

Forcellini Egidio 1828: *Totius Latinitatis lexicon, consilio et cura Jacobi Facciolati opera et studio Aegidii Forcellini alumni seminarii patavini lucubratum edidit (...) Jacobus Bailey (...) volumen secundum*. Londini.

Fritze Wolfgang Hermann 1952: Die Datierung des Geographus Bavarus. – *Zeitschrift für Slavische Philologie* 21, Heft 2, 326–341.

Graesse Johann Georg Theodor 1909: *Orbis latinus, oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen von Dr. J. Th. Graesse. Ein Supplement zu jedem lateinischen und geographischen Wörterbuch. Auflage, mit besonderer Berücksichtigung der mittelalterlichen und neueren Latinität neu bearbeitet von Friedrich Benedict*. Berlin.

Kabelka Jonas 1982: *Baltų filologijos įvadas*. Vilnius: Mokslas.

Karaliūnas Simas 2015: *Baltų etnonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Kowalski Tadeusz 1946: *Relacja Ibrāhīma ibn Ja'kūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bekrīego* (Pomniki dziejowe Polski, seria II, vol. 1). Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.

Mažiulis Vytautas 1966: *Prūsų kalbos paminklai*. Vilnius: Mokslas.

Rinkevičius Vytautas 2015: *Prūsistikos pagrindai*. Vilnius: UAB Baltijos kopija.

Rossignol Sébastien 2011: Überlegungen zur Datierung des Traktates des sog. Bayerischen Geographen. – *Der Wandel um 1000*, hrg. von F. Biermann, T. Kersting und A. Klammt. Beier & Beran, Langenweissbach, 305–316.

Schmalstieg William Riegel 1976: *Studies in Old Prussian*. The Pennsylvania State University Press, University Park and London.

Торогов 2006: Топоров Владимир Николаевич и др. *Языки мира: Балтийские языки*. Москва: Academia.

Von Keltch Viktor 1886: Der bairische Geograph. – *Altpreussische Monatsschrift* 23, 505–560.

Zakrzewski Stanisław 1917: *Opis grodów i terytoryów z północnej strony Dunaju czyli t.z. Geograf bawarski*. Lwów: Ossolineum.

Zinkevičius Zigmantas 1984: *Lietuvių kalbos istorija 1. Lietuvių kalbos kilmė*. Vilnius: Mokslas.

The So-Called Bavarian Geographer's *Bruzi* and Old Prussians

SUMMARY

It is a widespread opinion in literature that the ethnonym *Prussians* is first encountered as the form *Bruzi* in a short Latin manuscript discovered in the late 18th century and conserved in the Bavarian State Library. The manuscript is known as the *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* and consists of a list of 58 tribes located in Central and Eastern Europe. By the end of the 18th century its unknown author was referred to as *Géographe de Bavière*. The codex is traditionally dated back to the 9th century; nevertheless, an accurate codicological and palaeographical study of the original text and its context shows that the *Descriptio civitatum et regionum* actually dates back to the 10th century or even later.

This calls into question whether *Bruzi* is truly the oldest record of the ethnonym *Prussians* known to date, since Ibrāhīm ibn Ja'qūb, a traveller (or a merchant) who travelled in Western and Central Europe in the mid-10th century, in the memoirs of his journey (which actually have been lost) registers the form *Burūs*, traditionally referred to Old Prussians too.

Moreover, a thorough philological examination of the whole *Descriptio civitatum et regionum* suggests to identify the term *enisa* with Enns River and to settle the *Bruzi* in a region whose central part is located between the Rhine and the Enns rivers.

However, this assumption would make it problematic to identify the ethnonym *Bruzi* with Old Prussians, since one should imagine that Old Prussians were once settled in the area of the current Southwestern Germany and Southwestern Austria.

Įteikta 2016 m. lapkričio 9 d.

DIEGO ARDOINO

Vilniaus Universiteto Filologijos fakulteto Romų filologijos katedra

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius

dardoino@hotmail.com, diego.ardoino@flf.vu.lt